

что при формировании этих компетенций, и при решении проблем в формировании умений и навыков организации самостоятельной работы, которая направлена на получение различной информации, для качественного решения учебных задач, необходимы четкие критерии и методы измерения учебных достижений.

По нашему мнению, одним из наиболее эффективных педагогических и дидактических технологий формирования знаний является системно-деятельностный подход.

В данном аспекте, такие разделы географии как физическая география, социальная и экономическая география обладают разносторонними и наиболее удачными возможностями для активизации учебной деятельности.

Современная стратегия казахстанского образования ориентирует педагогов на формирование учащихся предметных компетенций, которые опираются на всесторонние знания, практические умения и навыки, творческий и деятельностный подход и личную ответственность.

Основной акцент в системе школьного образования XXI века делается на интеллектуальное и нравственное развитие личности, что предполагает необходимость формирования критического мышления, умения ориентироваться в современном информационном пространстве.

*Ключевые слова:* системно-деятельностный подход, проблемное обучение, нестандартные задания, творческий подход, личностно-ориентированный подход, познавательная активность.

*Received 20.09.2022.*

FTAMP 14.25:09

DOI 10.51889/3246.2022.39.27.022

Д.Д.БАЙДАЛИЕВ<sup>1</sup>, А.Қ.ДҮЙСЕНБАЕВ<sup>2</sup>, Л.М.САХИЕВА<sup>1\*</sup>

<sup>1</sup>Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті  
(Алматы қ., Қазақстан),

<sup>2</sup>Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан)  
Baidaliev-d@mail.ru, adk7575@mail.ru, sakhieva.leyla@mail.ru\*

## СЫНЫПТАН ТЫС ӨЛКЕТАНУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ТИІМДІЛІГІ

*Аңдатпа*

Мақала жалпы орта білім беретін мектепте сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының түрлері мен ұйымдастыру ерекшеліктеріне, оқушыларды тәрбиелеу мәселелеріне негізделіп, тұжырымдалған.

Бүгінгі барлық жалпы орта білім беретін мектептердің алдында тұрған негізгі мақсаттардың қатарына заман ағымына сай жекелеген пәндерді оқытуда инновациялық әдіс - тәсілдерді кеңінен пайдаланумен бірге сыныптан тыс жұмыстарды тиімді ұйымдастыру, соның негізінде оқушыларды тәрбиелеу кезек күттірмес мәселелердің қатарында болып отыр. Қазіргі таңдағы бәсекелестік дәуірі тұлғаның бойында жан - жақты білім, білік, дағдылардың болуын талап етеді. Осы орайда еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін - ақ оқу - тәрбие үрдісінде туған жер, өлкетану жөнінде білім берудің қажеттілігіне байланысты мәселелер, мемлекеттік нормативтік құжаттар мен Жолдауларда айтыла бастады. Сондықтан қазіргі жаңартылған білім беру үрдісінде өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру, озық іс - тәжірибелерді пайдалану арқылы оқушыларды тәрбиелеу мәселесі жолға қойылып отыр. Осы орайда мақалада жалпы білім беретін орта мектептердегі өлкетанымдық жұмыстарды ұйымдастырудың өзектілігі мен ұстанымдары, сондай - ақ сыныптан тыс өлкетану жұмысының түрлері, оқушыларды тәрбиелеудегі мүмкіндіктері ғылыми талдаулар негізінде тұжырымдалған.

*Түйін сөздер:* оқу үрдісі, өлкетану, туған жер, тәрбие, білім, мұғалім, оқушылар, сыныптан тыс жұмыс.

**Кіріспе.** XXI ғасырдағы жанартылған білім беру жүйесін жүзеге асыруға сәйкес мұғалімдер мен оқушыларға зор жауапкершілік жүктеліп отыр. Себебі, оқушыларды заман талабына сай білім нәрімен сусындататын, мамандығын шексіз сүйетін, саналы ғұмырын бала тәрбиесіне бағыттаған құзыретті мұғалімдер болса, келесі келешегіміздің ертеңі сол мектептен білім алған, өз Отанын сүйетін, туған жерін ардақ тұтатын бүгінгі жас ұрпақ.

Елімізде соңғы жылдары қабылданған «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңының 15 - бабында оқушыларды жалпы адами және азаматтық құқықтары мен бостандықтарына, ата - аналары мен үлкен адамдарға, отбасы құндылықтарына, сонымен бірге ел игілігі құндылықтарына, мемлекеттік рәміздер мен заңнамаларға құрметпен қарау мәселесімен қатар отаншылдық, қоршаған ортаны аялауға тәрбиелеу мәселесі көрсетілген болатын [1].

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев 2019 жылы дәстүрлі тамыз конференциясындағы мұғалімдермен кездесуінде қазіргі жаһандану үрдісіндегі бәсекелестік жағдайында мұғалім мамандығына артылар жауапкершіліктің зор екендігін атап өтіп, осы бағыттағы дәстүр сабақтастығын жаңғырту жолында ұлттық тәрбиеге көңіл бөлу, сол арқылы ата - бабаларымыздан қалған ұлан – ғайыр территориямыздың бүтіндігін сақтау, туған жерді ардақтау мәселесін де көрсетіп берді [2].

Президентіміз наурыз мерекесіндегі елімізге еңбегі сіңген тұлғаларға мемлекеттік наградалар табыс ету рәсімінде, қазақ халқының «Ер-туған жерінде» деген қастерлі сөзін алға тарта отырып, біртұтас тарихымыздың төрінде елдік пен қаһармандықтың ерен үлгісі жатқандығын, туған жерін жаудан қорғаған батыр бабаларымыз қасық қаны қалғанша жан берісіп, бастарын бәйгеге тіккендігін, сонымен бірге қазіргі туған жердің тұтастығын сақтау баршамамыздың Отан алдындағы борышымыз екендігіне назар аударған [3].

Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін оқу - тәрбие үрдісін қайта құру, дамыған елдердің ағарту ісіндегі жетістіктерін назарға алу, тиімді тұстарын енгізу мәселесі қолға алынған болатын. Соның ішінде өлкетану жұмыстары да назардан тыс қалмағанын аңғарамыз. Соңғы жылдары территориялық жағынан көршілес Ресейдің оқу - ағарту саласында өлкетану жұмыстарына аса көңіл бөлініп, оқушыларды туған жердің тарихы мен географиясы, әдебиеті мен мәдениетіне қызығушылықтарын арттыру жолында игі қадамдар жасады. Осы орайда зерттеу тақырыбымызға арқау болған «өлке», «туған жер» ұғымдары өзара сабақтас деп айтуымызға толықтай негіз бар. Сөз жоқ, оқу үрдісінде өлкетану мәліметтерін пайдалану оқушыларды тәрбиелеудің қуатты құралы болып табылады. Бұл мәселені еліміз тәуелсіздік алғанға дейін-ақ ұлт зиялылары мен ағартушылары өз еңбектеріне арқау еткен болатын.

**Негізгі бөлім.** Қазақстан Республикасының әлеуметтік – экономикалық даму заңдылықтарына сай жасалынып жатқан реформалармен бірге білім беру ісі мен ғылымды дамыту аясындағы білім алушылардың білім, білік, іскерлік деңгейлерін заман талабына сай арттыру мәселесіне де тың талаптар мен міндеттер қойып отырғандығы белгілі.

Жаһандық үдерістерге сай жоспарланған және алдағы уақытта жүзеге асырылуы тиіс мемлекеттік маңызды құжаттамалар мен нормативтік бағдарламаларда, үкімет пен мемлекет басшыларының Жолдаулары мен үндеулерінде оқушыларды өз Отанын сүйетін ұлтжанды, туған жерінің тарихы мен мәдениетін ардақ тұтатын азамат етіп тәрбиелеу мәселесі күн тәртібінен түскен емес. Аталмыш мәселе қазіргі таңда жаңа қырынан танылып, оқу - ағарту саласында түрлі әдіс - тәсілдер мен формалар арқылы жүзеге асырылып келеді. Осы орайда жалпы білім беретін орта мектепте өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру, оларға қойылатын әдістемелік және әдіснамалық талаптарға сай біршама ауқымды еңбектер мен мақалалар жарыққа шықты.

Өлкетану саласы қазақ даласында ерекше құндылыққа ие әрі өміршең. Ол біздің зерттеу жұмысының барысында анықталып отыр. Оқу үрдісіндегі сыныптан тыс өлкетану жұмысы бойынша оқу-әдістемелік жұмыстарының ұтымдылығын ғылыми тұжырымдау, тиімділігі мен ұйымдастыру жолдарын негіздеу педагогика саласында маңызға ие.

**Әдіснамалық негіздері мен әдістері.** Соңғы уақыттары оқу - тәрбие үрдісінде өлкетану жұмыстарын пайдалану мәселесінің өзектілігі, оның ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді жоспарларын жасау жолға қойылған болатын. Оған себеп 2017 жылғы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» стратегиялық мақалада Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев «Туған жер» бағдарламасын жүзеге асыруды тапсырған болатын. Соның негізінде 2018-2019 оқу жылдарында бұрын тандау пәні не үйірме түрінде өткізіліп келген аталмыш жұмыстар пән ретінде жалпы білім беретін мектептердің оқу үрдісіне енгізілді. Дегенмен, осы бағдарламаны жасауда әр өлке өзіндік тарихи, географиялық, мәдени, әдеби болмыстарын ескере келе түрлі бағыттар бойынша құрастырып шықты

«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» стратегиялық мақаласында, отаншылдықтың бастауы жалпы білім беретін орта мектептерде туған өлкенің тарихы мен географиясын, мәдениеті мен әдебиетін жалпы тұрмыс - тіршілігін терең танудан басталуы қажет екендігі айтылып, туған өлкенің әрбір өзені мен таулары, белдері мен өзен - көлдерінің астарында үлкен тарих жатқаны көрсетілді. Сонымен бірге, әрбір аймақта халқымыздың басына қиын - қыстау замандарда пана болған, саналы ғұмырын өлкені қорғауда сарп еткен ұлы тұлғалар бар екендігі, ал оларды бүгінгі жас жеткіншектер білуі қажет екендігі айтылған [4].

Мақаламыздың бас жағында қысқаша түсінік беріп кеткеніміздей өлкетану жұмыстары өзінің бастауын тереңнен алатындығына көз жеткіздік. Мысалға антикалық дәуір ғұламасы, түркі рухани әлемінің көшбасшыларының бірі әл-

Фараби өзінің философиялық трактатында бала дүниетанымының дұрыс дамуы үшін отбасы тәрбиесінен бөлек, айналадағы құбылыстарды терең меңгеруі тиіс екендігіне тоқтала келе, оны табандылықпен дамытудың бірден - бір жолы білім мен тәрбие арқылы қалыптасатынын жазып кеткен [5, 42-б.].

Педагогиканың даму тарихына назар аударатын болсақ, 1921 жылдары Қазақ АКСР халық ағарту бөлімінің қаулысымен жергілікті өлкеде орын тепкен оқу орындарына халықтың өткен мұраларын жинақтап, сақтау мәселелері тапсырылған болатын. Осыған орай, оқу - ағарту жұмыстарын жаңа арнаға көтеру үшін жыл сайын өлкетанымдық көрмелер ұйымдастырыла бастаған еді. Ал, 1925 жылдары әрбір мектепте өлкетану бөлмелері немесе бұрыштарын орнату туралы қаулы қабылданып, ол жұмыстарға сол мектептің балаларын барынша тарту, үйірме жұмыстарын ашу, сыныптан тыс өлкетану экскурсияларын ұйымдастыру алғаш рет қолға алынды [6, 42-б.].

1920 жылдардың екінші жартысында өлкетанудың ғылыми - педагогикалық бағыттарында қазақтың біртуар зиялылары С.Ж.Асфендияров, О.Жандосов көп еңбек сіңірген болатын. О.Жандосов қазақ даласы мен мектептеріндегі өлкетану жұмыстарының жағдайына талдаулар жасап, оны жүзеге асыру жолдарына сипаттама бере келе «Өзіңнің өлкенді таны» атты мақала жазған. Ал, ғалым С.Ж.Асфендияров болса, тұңғыш бүкіл қазақ зиялылары мен ағартушы - педагогтардың басын біріктіріп, өлкетанушылар конференциясын ұйымдастырды.

С.Асфендияров өлкетану жұмыстарының құндылығы жөнінде, болашақ жеткіншектер туған өлкесінің тарихы мен мәдениетін, әдебиеті мен жалпы адамзаттық құндылықтарды терең меңгеруі тиіс екендігін, ол үшін балабақша тәрбиешілері мен мектеп мұғалімдері, педагогтар өз жұмыстарына жауапкершілікпен қарауы қажеттілігін, ал тиімді ұйымдастырылған өлкетану жұмыстары жеткіншектерді өз отанының патриоты болуына негіз қалайтындығын жазып кеткен [6, 43-б.].

Алаш зиялысы А.Байтұрсынов бала дүниеге келгеннен кейін – ақ қоршаған ортаның ерекшеліктерін, орналасу заңдылықтарын көріп, сезінуі керек екендігін, жалпы дүниені терең түйсіну үшін ең алдымен өзі туған мекеннің құбыластарын білуі қажет деген пікірде болды [7, 224-б.].

М.Жұмабаев баланың сезім мүшелерінің дұрыс дамуы үшін ең алдымен сыртқы факторлар әсер ететінін тұжырымдады. Ғалым «Бала жүре бастағаннан табиғаттың тылсым құбылыстарымен терең таныссын. Бұлақтың аққанын, ағын судың сарынын, ағаш - теректердің желмен майысқанын, күннің шығып, батқанын тамашаласын. Сонда баланың зейіні мен ойы дамиды», – деген [7, 224-б.].

Ж.Аймауытов болса, жалпы бала туған жерді терең тануы үшін тарих сабағының рөлі ерекше екендігін тұжырымдай келе, барлық гуманитарлық пәндерді тұтастыра отырып, «Біздің Отан» атауымен оқыту тиімді екендігін жазды. Жүсіпбек Аймауытовтың пікірінше балаға тек табиғат, қоршаған орта туралы білім беріп қана қоймай, сол жерлерге апару, кітаптағы жазылғандарды көзбен көрсету бала бойындағы әсерді күшейтетінін атап көрсетті [7, 225-б.].

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін өлкетану жұмыстары негізінде мектепке дейінгі мекемелерде балалардың экологиялық түсініктерін қалыптастыру мәселесін ғалым А.Е.Манкеш зерттеу нысанына айналдырса, жалпы білім беретін орта мектептегі бастауыш сыныптарда өлкетану арқылы балалардың дүниетанымын қалыптастырудың теориясы мен әдістемесіне байланысты А.М.Текесбаеваның еңбектері жарыққа шықты. Д.Д.Байдалиев өз еңбегінде болашақ педагогтарды өлкетану жұмысына кәсіби даярлау мәселесінің теориясы мен практикасын негіздеп берген. Ал, әдеби өлкетану бойынша Қ.Т.Айтжанова, биология саласы бойынша С.Орынбеков, география саласы бойынша М.Н.Мұсабаева, туризм саласы бойынша өлкетану жұмыстарының тиімділігін А.А.Саипов және О.Б.Мазбаев өз еңбектеріне арқау еткен.

Студенттердің туристік – өлкетанымдық құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесі бойынша Е.Д.Исаков, О.Б.Мазбаев, Ш.У.Лайсханов пікірінше, қазіргі таңда жалпы білім беретін орта мектептегі география пәні мұғалімдері өлкетану мен туризм бағыттарындағы тақырыптарды оқытуда деңгейлері төмен. Сонымен бірге көптеген мектептерде сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының жүзеге асырылмауынан оқушылардың өз туған жері туралы білімдері төмен [8, 32-б.].

Соңғы жылдары жоғары оқу орындарында өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру мәселесіне байланысты А.Т.Ермекбаева [9], Г.В.Шмакова [10] және т.б. жазып кеткен.

Жоғарыда аталған еңбектерді талдаулар нәтижесінде көз жеткізгеніміздей, сыныптан тыс өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру, теориялық және практикалық мәселелеріне байланысты еңбектер әлі күнге дейін өз дәрежесінде зерттелмеген.

**Нәтижелер.** Зерттеу жұмысының теориялық және әдіснамалық ерекшеліктерін саралай келе, өлкетану ұғымы көп қырлы екендігіне көз жеткіземіз. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде, адамның кіндік қаны тамған туған жері немесе белгілі бір аймақтың бөлігі – «өлке», әдетте сол қала, елді -мекендерді зерттеу, танып білу - «өлкетану» деп аталатындығын жазған [11, 289-б.].

Қазақ тілінің кірме сөздер бойынша сөздігінде «Өлке» – белгілі бір аймақ, өңір немесе атырап. «Өлкетану» – сол аймақты мақсатты түрде зерттеу. Тарихшы, географ, биолог т.б. сала өкілдерінің бір аймақты зерттеуі - деген анықтаманы берген [12, 418-б.].

Біздің пікірімізше өлкетану дегеніміз жеке тұлғаның белгілі бір аймақ, туған жер туралы дүниетанымдық және ғылыми көзқарастарының жиынтығынан тұрады. Өлкені тану іс - әрекет, бағыт-бағдар барысында жүзеге асады.

Ал оқу үдісінде өлкетану тікелей мұғалімдер мен тәрбиешілердің көмегімен мақсатты жүзеге асырылатын, жеке тұлғаға туған жері, өңірді танытудағы әдіс - тәсілдері мен іс - әрекеті деп қарастырамыз.



Сонымен, сыныптан тыс өлкетану жұмыстары қазіргі таңда жалпы білім беретін мектептерде мүлдем жүргізілмей келеді деген ойдан аулақпыз. Себебі сол аймақтан шыққан танымал адамдар, еңбеккерлер мен соғыс ардагерлерінің, ұлт зиялыларының мерейтойлары мен айтулы даталарына байланысты кездесу ұйымдастыру дәстүрге айналған [13, 5-б.].

Жалпы білім беретін орта мектепте жүргізілетін өлкетану жұмыстары әдетте үйірме негізінде жүзеге асады. Сыныптан тыс үйірме жұмысының негізгі мақсаты оқушылардың туған жер туралы білім, білік, іскерлік дағдыларын арттыру соның негізінде қоғамдық игіліктерге құрметпен қарауға тәрбиелеу болып табылады. Үйірме жұмысының ең басты құндылығы оқушыларды ізденіс, зерттеу жұмыстарына тарта отырып, олардың бойында адамгершілік пен Отанға деген сүйіспеншілікті, ұлттық мінез-құлық пен қоғамдық игіліктерді аялауға негіз қалайды. Сыныптан тыс өлкетанымдық үйірме жұмыстарын ұйымдастыру үшін мұғалім көп ізденуі, білімі мен білігі, іскерлік дағдылары болуы қажет.

Сыныптан тыс өлкетану жұмыстары өз кезегінде екі бағытта жүргізілуі қажет. 1. Теориялық әрекеттер. Бұл әдетте туған өлке туралы әңгімелеу, баяндамалар жасау, танымдық интеллектуалдық ойындар түрінде өзіндік ізденіс жұмыстары арқылы жүзеге асырылады. 2. Практикалық іс - әрекеттер. Туған жердің мәдени орындарына, тарихи нысандарға, табиғатқа экскурсия және т.б. ұйымдастыру жұмыстары арқылы жүзеге асады.

Қазіргі кезде сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының ішінде кең тарағандары - дөңгелек үстелдер мен конференциялар. Бұл іс - шаралар көбінде жергілікті өлкеден шыққан танымал тұлғалар мен сол аумаққа еңбек сіңірген адамдардың мерейтойларына байланысты ұйымдастырылады. Дөңгелек үстелді тиімді ұйымдастыру үшін мұғалім көп еңбектенуі, жоспарлы түрде сценарийін жасауы қажет. Ең алдымен сыныптан тыс өлкетану конференциялары мен дөңгелек

үстелдер оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес болуы қажет. Жоспарлы түрде жүзеге асатын осындай сыныптан тыс өлкетану жұмыстары оқушылардың танымын арттырып, үлкендерді сыйлауға машықтанып, еңбексүйгіштік, белсенділік, патриоттық сезімдері арта түседі.

Қазіргі кезде жалпы білім беретін мектептерде сыныптан тыс өлкетану жұмыстары бойынша әдеби танымдық кештер кең таралған. Өлкетану бағытындағы осындай кештерді ұйымдастыру жоспарлы түрде жасалынған сценарийлер арқылы жүзеге асады. Осындай өлкетанымдық кештердің негізгі мақсаты ән, күй, музыка, көркем сөз түрлері арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға бағытталады. Сыныптан тыс өлкетанымдық әдеби кештердің жоспарына шағын қойылымдармен оқушылардың интеллектісін дамытуға бағытталған ойындарды қосса, ұтымдылығы арта түсер еді. Мұндай әдеби кештер әсіресе пән апталықтарында, маңызды мемлекеттік мерейтойларға байланысты ұйымдастырылып келеді.

Сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының ішінде көп жолға қойылып, жүзеге асырылып келе жатқандардың ішінде оқушылар шығармашылығы мен зерттеу жобаларының орны бөлек. Еліміздің білім беру жүйесінің қойып отырған талаптарына орай жыл сайын аудандық, облыстық, республикалық, халықаралық ғылыми жобалар байқауы ұйымдастырылып келеді. Осы орайда «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» стратегиялық мақаласындағы «Туған жер» бағдарламасын жүзеге асыруға негізделген ғылыми жобалардың ішінде арнайы өлкетану бөлімдері бар. Білім бөлімдері оқушылар арасында туған жерге байланысты үздік бейнероликтер байқауын ұйымдастыруды дәстүрге айналдырған. Туған өлке туралы осындай бағыттағы жұмыстар ең алдымен оқушылардың шығармашылығын дамытып, туған жеріне, еліне деген сүйіспеншілігін арттыратыны сөзсіз.

Мектепте сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының ішінде арнайы музейлер ұйымдастыру ісі ерекше маңызға ие. Мұндай

жұмыс тікелей мұғалімнің басшылығымен жүзеге асады. Музейде арнайы бөлімдер мен оған материалдар жинау ісіне оқушыларды көптеп тарту, олардың қызығушылығын арттырып, танымдық белсенділігін дамытады.

Оқушыларды патриоттық рухта тәрбиелеу мен адамгершілік құндылықтарын дамытуда туған жерге экскурсия ұйымдастыру жұмыстары маңызды. Мұндай сыныптан тыс өлкетану экскурсиясы оқушылардың теориялық білімін практикамен ұштастыруға таптырмас әдіс. Экскурсияны ұйымдастыру мұғалімнен зор шығармашылықты талап етеді. Мұғалім экскурсия жоспарын құру, балалардың қауіпсіздігі, табиғат объектілерімен жұмыс істеу құрылғыларын таңдау, тәжірибе жасаудағы оқушы әрекеті, материалдарды сұрыптау, сызу, өлшеу жұмыстарын бірізділікпен жүзеге асыруы қажет.

**Талдау.** Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін білім беру орындарында өлкетану жұмыстарын ұйымдастыруға байланысты мәселелер күн тәртібінде тұрды. Себебі 1994 жылы қабылданған гуманитарлық білім туралы, 1995 жылғы Қазақстан Республикасы азаматтарының тарихи санасын қалыптастыру, 1996 жылғы мәдени-этникалық білім беру, патриоттық тәрбие беру тұжырымдамаларында өлкетану жұмыстарының оқушыларды тәрбиелеудегі құндылығы мен жүзеге асыру жолдарына байланысты мәліметтер айтылған.

2004 жылы жүзеге асырылған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасында да туған өлкенің, аймақтың тарихын жинастыру, жарыққа шығару мәселесі жазылған болатын.

2012 жылы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы»: Жалпыға Орта Еңбек қоғамына қарай 20 қадам» атты Жолдауында жаһандық бәсекелестік дәуірінде оқу – ағарту саласына зор міндеттер жүктелетінін алға тарта отырып, мектептерде өлкетану сияқты пәндердің болмауынан жасөспірімдер қоғамдық ортаға бейімделе алмай, кейін қалып жатқанын алға тартады.

Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» стратегиялық мақаласында көрсетілген «Туған жер» курстарының оқушылардың зияткерлік, рухани-адамгершілік дамуында және бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы рөліне тоқталған [14].

Қазіргідей жаһандық үдерістер қарқын алып, нарықтық қатынастар орнаған тұста сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының оқушыларды тәрбиелеудегі маңыздылығы ерекше. Себебі, тиімді ұйымдастырылған өлкетану жұмыстары оқушылардың бойында ар - ождан, адамгершілік, еңбексүйгіштік сезімін қалыптастырады. Білім алушылар неғұрлым өлкетану жұмыстарына жақын болып, қызығушылығы артқан сайын, олардың бойында отаншылдықпен бірге оны қорғауға даяр болып, жауапкершіліктері артады. А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Әуезов сынды ұлт зиялылары өлкетануды – отантанудың бастамасы деп баға берулері тегіннен – тегін емес.

Біздің пікірімізше өлкетану және осы бағыттағы жұмыстар тек жалпы білім беретін орта мектептерде ғана емес, мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеуде, жоғары оқу орындарының оқу процесінде тиімді жүзеге асырылса ұтымдылығы арта түсер еді.

#### **Қорытынды.**

Бүгінгі таңдағы білім беру жүйесіндегі талаптарға сай оқушыға дайын теориялық білімді игертумен шектелмейді, оларды болашаққа негізделген әрі өзін - өзі дамытуға ықпал ететін қосымша шығармашылық ізденіс жұмыстарына тарту арқылы жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуды көздейді [15, 62-б.].

Қазіргі кезде жалпы білім беретін орта мектепте сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының өзіндік формалары мен әдіс – тәсілдері бар. Жекелеген пән сабақтарынан айырмашылығы сыныптан тыс өлкетану жұмыстарын ұйымдастыруға бағытталған қол жетімді әдебиеттер мен арнайы министрлік ұсынған бағдарламасы

болмайды. Сондықтан да сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының қай түрі болмасын ұйымдастыру формасына байланысты мұғалімнен зор жауапкершілік пен табандылықты, шығармашылық пен кәсіби шеберлікті талап етеді. Сыныптан тыс өлкетану жұмысын ұйымдастыру, соларқылы оқушылардың танымдық белсенділіктерін дамыту, жас ерекшеліктеріне сай тиімді әдіс - тәсілдерді пайдалану мәселесіне байланысты белгілі бір жүйесі қалыптаспаған.

Дегенмен өлке және өлкетануға байланысты, оның оқу - ағарту саласындағы қызметі мен рөліне байланысты теориялық көзқарастар ұзақ даму жолынан өткен.

Жаһандық бәсекелестік дәуірінде оқу - ағарту саласында оқушының интеллектісі мен шығармашылығын дамытуға аса көңіл бөлсе, өз елі мен жерін сүйетін, материалдық және рухани игіліктерді ардақ тұтатын тұлғаны тәрбиелеу мәселесі қай кезеңде болмасын өзектілігін жоймақ емес.

*Пайдаланылған әдебиеттер тізімі*

- [1] Бектұрғанов Ә. Педагог мәртебесі биіктейді. // Egemen Qazaqstan. 2020. - 6 қаңтар. [Электрондық ресурс]: URL: <https://egemen.kz/article/217044-pedagog-martebesi-biikteydi> (өтінім берілген күн: 16.10.2022).
- [2] Шотбайқызы А. Міндет - жеті түрлі ілім білетін ұрпақ тәрбиелеу // Egemen Qazaqstan. 2019. - 19 тамыз. [Электрондық ресурс]: URL: <https://egemen.kz/article/206857-mindet-%E2%80%93-dgeti-turli-ilim-biletin-urpaq-tarbieleu> (өтінім берілген күн: 16.10.2022).
- [3] Тоқаев Қ.К. Жаңа Қазақстан – абстракты идея емес, келешектің жарқын көрінісі // Egemen Qazaqstan. 2022. - 18 наурыз. [Электрондық ресурс]: URL: <https://egemen.kz/article/307117-qasym-zhomart-toqaev-zhanha-qazaqstan-%E2%80%93-abstrakty-ideya-emes-keleshektinh-dgar> (өтінім берілген күн: 16.10.2022).
- [4] Сманов Б. Рухани жаңғыру және білім беру ісі // Egemen Qazaqstan. 2018. - 19 қыркүйек. [Электрондық ресурс]: URL: <https://egemen.kz/article/174630-rukhani-dganhgyru-dgane-bilim-beru-isi> (өтінім берілген күн: 17.10.2022).
- [5] Әбу Насыр әл-Фарабидің ақыл-ой пікірлері мен нақыл сөздері: жинақ // құрастырған Сандыбаев Ж.С., Палтөре Ы.М. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 233б.
- [6] Байдалиев Д.Д. Өлкетану негіздері. – Тараз: ТИГУ баспасы, 2018. – 128б.
- [7] Байдалиев Д.Д., Бураханова Ә.А. Жоғары сынып оқушыларының туған жерге патриоттық сезімін қалыптастырудың өзектілігі // «Жамбыл Жабаев және жаңа сынақтар дәуіріндегі ұлттық тәрбие мәселелері» атты Халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияның ғылыми мақалалар жинағы. - Алматы, 2021. – 223-225 бб.
- [8] Исаков Е.Д., Мазбаев О.Б., Лайсханов Ш.У. География білім беру бағдарламасы студенттерінің туристік-өлкетану құзыреттерін қалыптастырудың теориялық негіздері // Педагогика және психология 2021. – №3 (48). – 31-38 бб. [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/222/793> (өтінім берілген күн: 18.10.2022).
- [9] Ермекбаева А.Т. Педагогикалық жоғары оқу орындарында биолог-бакалаврларды пәндік және әдістемелік дайындау мазмұны құрылымындағы өлкелік компонент бД011300-Биология Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясы. – Алматы, 2018. – 148б. [Электрондық ресурс]: URL: [https://kaznpu.kz/docs/doctoranti/ermekbayeva/Disser\\_nov.pdf](https://kaznpu.kz/docs/doctoranti/ermekbayeva/Disser_nov.pdf) (өтінім берілген күн: 18.10.2022).
- [10] Шмакова Г.В. Теоретические и методологические основы краеведения: учебное пособие для вузов // Г. В. Шмакова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2022. – 116 с. [Электрондық ресурс]: URL: <https://urait.ru/bcode/508057> (өтінім берілген күн: 18.10.2022).
- [11] Қалиев Б. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2018. – 728б.
- [12] Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігі // құрастырған Құрманбайұлы Ш., Исақова С., Мизамхан Б. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы қоғамдық қоры, 2019. – 596б.
- [13] Әлқожаева Н.Қ., Жақыпов Қ.Б., Жаңатуғанова А.Т., Қалмырзаева Ж.Ә., Нұрмұхаметова Ж.Ф., Шоразова Л.А. Өлкетану // 5-7 сыныптар – Алматы: Алматыкітап, 2018. – 216б.
- [14] Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылдың 7 желтоқсанындағы №988

қаулысы. [Электрондық ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988> (өтінім берілген күн: 19.10.2022).

[15] Жұмаділов Б.Т., Абдиқаримова Г.А., Мырзалиева З.Қ. Қашықтықтан білім беруде географиялық деректерді ақпараттық коммуникация технологиясын қолдана отырып оқытудың ерекшеліктері // Педагогика және психология 2020. – №2 (43). – 62-69 бб. [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/45/103> (өтінім берілген күн: 18.10.2022).

#### References

[1] Bekturganov A. Pedagog martebesi biikteydi. // Egemen Qazaqstan. 2020. - 6 kantar. [Elektronдық resurs]: URL: <https://egemen.kz/article/217044-pedagog-martebesi-biikteydi> (otinin berilgen kyn: 16.10.2022).

[2] Shotbajkyzy A. Mindet - zheti tyrli ilim biletin urpak tarbieleu // Egemen Qazaqstan. 2019. – 19 tamyz. [Elektronдық resurs]: URL: <https://egemen.kz/article/206857-mindet-%E2%80%93-dgeti-turli-ilim-biletin-urpaq-tarbieleu> (otinin berilgen kyn: 16.10.2022).

[3] Tokaev K.K. Zhana Kazakstan - abstrakty ideya emes, keleshektin zharkyn korinisi // Egemen Qazaqstan. 2022. - 18 nauryz. [Elektronдық resurs]: URL: <https://egemen.kz/article/307117-qasym-zhomart-toqaev-zhanha-qazaqstan-%E2%80%93-abstrakty-ideya-emes-keleshektinh-dgar> (otinin berilgen kyn: 16.10.2022).

[4] Smanov B. Ruhani zhangyru zhane bilim beru isi // Egemen Qazaqstan. 2018. - 19 kyrkyjek. [Elektronдық resurs]: URL: <https://egemen.kz/article/174630-rukhan-dganhghyru-dgane-bilim-beru-isi> (otinin berilgen kyn: 17.10.2022).

[5] Abu Nasyr al-Farabidin akyl-oj pikirleri men nakyl sozderi: zhinak // kurastyrgan Sandybaev ZH.S., Paltore Y.M. – Almaty: Kazak universiteti, 2020. – 233b.

[6] Bajdaliev D.D. Olketanu negizderi. – Taraz: TIGU baspasy, 2018. – 128b.

[7] Bajdaliev D.D., Burahanova A.A. Zhogary synyp okushylarynyn tugan zherge patriotyk sezimin kalypastyrudyn ozektiligi // «Zhambyl Zhabaev zhane zhana synaktar dauirindegi ulttyk tarbie maseleleri» atty Halykaralyk gylymi – tazhiribelik konferenciyanyn gylymi makalalar zhinagy. – Almaty, 2021. – 223-225 bb.

[8] Isakov E.D., Mazbaev O.B., Lajskhanov SH.U. Geografiya bilim beru bagdarlamasy studentterinin turistik-olketanu kuzyretterin kalypastyrudyn teoriyalik negizderi // Pedagogika zhane psihologiya 2021. – №3 (48). – 31-38 bb. [Elektronдық resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/222/793> (otinin berilgen kyn: 18.10.2022).

[9] Ermekbaeva A.T. Pedagogikalyk zhogary oku oryndarynda biolog-bakalavrlardy pandik zhane adistemelik dajyndau mazmuny kurylymyndagy olkelik komponent 6D011300- Biologiya Filosofiya doktory (PhD) darezhesin alu yshin dajyndalghan dissertaciya. – Almaty, 2018. – 148b. [Elektronдық resurs]: URL: [https://kaznpu.kz/docs/doctoranti/ermekbaeva/Disser\\_nov.pdf](https://kaznpu.kz/docs/doctoranti/ermekbaeva/Disser_nov.pdf) (otinin berilgen kyn: 18.10.2022).

[10] Shmakova G.V. Teoreticheskie i metodologicheskie osnovy kraevedeniya: uchebnoe posobie dlya vuzov // G. V. Shmakova. - 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Yurajt, 2022. – 116 s. [Elektronдық resurs]: URL: <https://urait.ru/bcode/508057> (otinin berilgen kyn: 18.10.2022).

[11] Kaliev B. Kazak tilinin tysindirme sozdigi. – Almaty, 2018. – 728b.

[12] Kazak tilinin kirme sozder sozdigi // kurastyrgan Kurmanbajuly SH., Isakova S., Mizamhan B. – Almaty: Ulttyk audarma byurosy kogamdyk kory, 2019. – 596b.

[13] Alkozhaeva N.K., Zhakypov K.B., Zhanatuganova A.T., Kalmyrzaeva Zh.A., Nurmuhametova Zh.G., Shorazova L.A. Olketanu. // 5-7 synyp tar – Almaty: Almatykitap, 2018. – 216b.

[14] Kazakstan Respublikasynda bilim beru men gylymdy damytudyn 2020 – 2025 zhyldarga arналган мемлекеттік бағдарламасы // Kazakstan Respublikasy Ykimetinin 2019 zhyldyn 7 zheltoksanyn dajy №988 kaulysy. [Elektronдық resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988> (otinin berilgen kyn: 19.10.2022).

[15] Zhumadilov B.T., Abdikarimova G.A., Myrzaliev Z.K. Kashykyktan bilim berude geografiyalik derекterdi akparattyk kommunikaciya tekhnologiyasyn koldana otyryp okytudyn erekshelikteri // Pedagogika Zhane psihologiya 2020. – №2 (43). – 62-69 bb. [Elektronдық resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/45/103> (otinin berilgen kyn: 18.10.2022).



**Эффективность внеклассной краеведческой работы в воспитании учащихся***Д.Д. Байдалиев<sup>1</sup>, А.К. Дуйсенбаев<sup>2</sup>, Л.М. Сахиева<sup>1</sup>*<sup>1</sup>*Казахский национальный педагогический университет им.Абая (Алматы, Казахстан),*<sup>2</sup>*Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан)**Аннотация*

Статья основана и сформулирована на особенностях организации и видах внеклассной краеведческой работы в средней общеобразовательной школе, проблемах воспитания учащихся.

Среди основных задач, стоящих сегодня перед всеми средними общеобразовательными школами, одновременно с широким использованием инновационных методов и приемов в преподавании отдельных предметов в соответствии с течением времени, наиболее актуальной является организация внеклассной работы на основе воспитания учащихся. Современная эпоха конкуренции требует наличия у личности разносторонних знаний, умений, навыков. При этом уже после обретения нашей страной независимости в государственных нормативных документах и посланиях стали озвучиваться вопросы, связанные с необходимостью образования по родной земле, краеведению в учебно - воспитательном процессе. Поэтому в современном обновленном образовательном процессе ставится вопрос организации краеведческой работы, воспитания учащихся с использованием передового опыта. В связи с этим в статье сформулированы актуальность и принципы организации краеведческой работы в общеобразовательных средних школах, а также виды внеклассной краеведческой работы, возможности в воспитании учащихся на основе научного анализа.

*Ключевые слова:* учебный процесс, краеведение, родная земля, воспитание, образование, учитель, ученики, внеклассная работа.

**The effectiveness of extracurricular local history work in the education of students***D. Baidaliyev<sup>1</sup>, A. Duisenbayev<sup>2</sup>, L. Sakhiyeva<sup>1</sup>,*<sup>1</sup>*Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan),*<sup>2</sup>*Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)**Abstract*

The article is based and formulated on the peculiarities of the organization and types of extracurricular local history work in a secondary school, the problems of educating students.

Among the main tasks facing all secondary schools today, along with the widespread use of innovative methods and techniques in teaching individual subjects in accordance with the passage of time, the most relevant is the organization of extracurricular activities based on the education of students. The modern era of competition requires a person to have versatile knowledge, skills and abilities. At the same time, after our country gained independence, government regulations and messages began to voice questions related to the need for education in the native land, local history in the educational process. Therefore, in the modern updated educational process, the issue of organizing local history work, educating students using best practices is raised. In this regard, the article formulates the relevance and principles of organizing local history work in secondary schools, as well as types of extracurricular local history work, opportunities for educating students on the basis of scientific analysis.

*Keywords:* educational process, local history, native land, upbringing, education, teacher, students, extracurricular activities.

*Редакцияға 06.10.2022 қабылданды.*